

Tverbakk, M. L. R. & Sommervold, T. (2024).
Innledning. I M. L. R. Tverbakk & T. Sommervold
(Red.), *Tekster og lesere: Et nærmere blikk på
ungdomstrinnet*. Fagbokforlaget (s. 11–15).
DOI: <https://doi.org/10.55669/oa350200>

Innledning

May Line Rotvik Tverbakk og Tove Sommervold

Denne antologien belyser noen av lesingens og tekstenes muligheter på ungdomstrinnet. Lesing foregår i mange ulike situasjoner og kontekster, men på dette nivået møter elevene tekster med økende kompleksitet og et større mangfold, både digitalt og på papir. I dette sammensatte tekstlandskapet er forventningene til elevenes lesekompetanse høye. I kjølvannet av de store leseundersøkelsene er grunnskolens leseopplæring blitt viet mye oppmerksomhet både i fagmiljøene og i mediene. Samtidig er det et kontinuerlig behov for å debattere lesing og leseopplæring, særlig i en tid der trenden er at leseferdighetene i befolkningen synker. Utviklingen i Norge samsvarer med utviklingen i mange andre europeiske land, og et sentralt bakteppe for antologien er de nokså bekymringsfulle tendensene som avtegner seg i nasjonale og internasjonale leseundersøkelser. Elevers leseengasjement er synkende, og lesing på papir og på skjerm settes opp som hverandres motsetninger. Den teknologiske hverdagen elevene er en del av, utsetter dem også for distraksjoner som kan gjøre det utfordrende å konsentrere seg om innholdet i tekster de leser. Internasjonale undersøkelser av elevers leseferdigheter i årene før de starter på ungdomsskolen, viser også lav motivasjon for lesing og en nedgang i leseferdigheter. Samtidig er det tegn på at mange unge fortsatt finner glede i å lese. Resultater fra nyere undersøkelser som måler elevers leseferdigheter, peker altså mot at det fortsatt trengs bevissthet om lesepraksiser både i og utenfor skolen. Gode leseferdigheter er avgjørende for at alle unge mennesker skal kunne nå sine utdanningsmål og legge grunnlaget for god livskvalitet.

Skolen og lærerne spiller en sentral rolle for hver enkelt elevs leseutvikling, og særlig for de elevene som trenger ekstra hjelp og inspirasjon for å tilegne seg innhold i tekster.

Lærerne står ikke alene om å bære ansvaret for elevers lesemotivasjon og leseutvikling. Gjennom årene har det vært flere satsinger på lesing og leselyst i regi av utdanningsmyndighetene. Den norske regjeringens nye satsing på litteratur og lesing, med blant annet økte bevilgninger til skolebibliotekene og leseorganisasjonene, er et direkte svar på den nedadgående trenden i leseinteresse blant barn og unge. Satsingen inneholder også utforming av en nasjonal leselyststrategi med et uttalt mål om å få flere til å lese mer og om å bidra til at barn beholder lesegledden gjennom hele skoleløpet. Litteratur og litteraturlesing blir fremhevet som et gode for den enkelte, men også som aktiviteter som er helt nødvendige for demokratiet og ytringsfriheten.

Bidragene i denne antologien aktualiserer skolens lesing og leseundervisning på 2020-tallet, og de dekker et bredt spekter av innfallsvinkler til tekster og lesing. De fleste bidragene plasserer seg innenfor norskfaget, men antologien inneholder også diskusjoner og erfaringer fra engelskfaget og fra svensk ungdomsskole. Ambisjonen er å inspirere lærere til å ta i bruk et enda større repertoar av tilnæringsmåter og kanskje også oppdage nye tekster og sjangre.

I antologiens første kapittel diskuterer redaktørene **Tove Sommervold** og **May Line Rotvik Tverbakk** kritisk lesing i norskfaget på ungdomstrinnet. Kritisk lesing er løftet fram i læreplanen som en særlig viktig kompetanse å tilegne seg, men det er ikke nødvendigvis avklart hva kompetansen innebærer for lærere og elever. Kapitlet knytter begrepene kritisk literacy og kritisk lesing til teorier om fagspesifikk lesing og utvikling av sekundærdiskurser, og diskusjonen fremhever nødvendigheten av stor tekst- og sjangerbredde i leseundervisningen.

De påfølgende bidragene tar for seg litteraturlesing fra ulike innfallsvinkler. **Åsmund Hennig** presenterer i sitt kapittel tiendetrinnselevs litterære samtaler om novellen «Veslebror og Karlson» av Erna Osland. Hennig undersøker hvilke innslag av substans som kommer til syne i elevenes samtaleresponser, og finner at elevenes lesninger av novellen langt på vei er preget av konstruktive og gode samtaleferdigheter som hjelper dem i å utvikle rike forestillingsverdener. Samtidig synes det som avvising av det fremmede og uforståelige i novellen i noen tilfeller kan lukke for videre tematiske

refleksjoner. Hennig poengterer at et langsiktig mål for litteraturlesingen vil være at elevene kan lese og samtale om stadig mer kompliserte spørsmål i stadig mer komplekse tekster. **Asbjørn Kolberg** gir i sitt kapittel lesninger av noen nyere samiske romaner som tematiserer oppvekst og ungdomstid i Saepmie. Han diskuterer og avgrenser begrepet samisk skjønnlitteratur, og drøfter i forlengelsen av dette hva samiske perspektiv kan innebære og hvilke tekster som kan tenkes å representere samisk litteratur i en skolesammenheng. Kolberg diskuterer bruken av samisk litteratur på ungdomstrinnet med utgangspunkt i norskplanens kompetansemål og studier som viser at samisk litteratur i liten grad ser ut til å finne veien til klasserommene. **Hallvard Kjelen** og **Ann-Helen Moen** tar for seg bruken av eldre litterære tekster i ungdomsskolen. Forfatterne diskuterer prinsipper for tekstutvalg fra et ståsted mellom kanontenkning og representasjonstenkning. De foreslår å velge tekster langs en akse som strekker seg fra maksimal nærhet til elevenes egen livsverden og til maksimal distanse fra den. Diskusjonen knyttes til litterær dybdelæring som mål for arbeidet med eldre litteratur, og Kjelen og Moen løfter fram undersøkende litteraturundervisning som en mulig vei å gå. Dette illustreres med funn fra et leseprosjekt der elevene fikk fordype seg i en multimodal adaptasjon av *Peer Gynt*. I neste kapittel gir **Tove Sommervold** en nærlesing av Shaun Tans bildebok *Sikade* (2018), med oppmerksomheten særlig rettet mot den verbale og visuelle fremstillingen av personer og konflikter. *Sikade* er en kompleks bildebok som kommuniserer allmennmenneskelige spørsmål om tilhørighet og utenforskap, og målet med analysen er å vise fram noe av denne bildebokas potensial for følelsesmessig involvering og engasjement hos ungdomsleseren. Mens de foregående kapitlene har tatt for seg skjønnlitterære tekster, løfter **Inger-Kristin Larsen Vie** fram ungdomsbiografien, en sjanger som skildrer virkelige menneskers liv og virke. Hun beskriver hvordan biografien kan kombinere narrative, sakpregede og visuelle fremstillinger, og presenterer karakteristiske trekk ved nyere ungdomsbiografier. Kapitlet gir en nærlesing av Arne Vestbøs illustrerte biografi *Øverst på nazistenes liste: Historien om Moritz Rabinowitz*, med særlig blick på den aktive og kritiske ungdomsleseren som kan sies å være innskrevet i den biografiske teksten. Vie diskuterer også hvordan ungdomsbiografien kan invitere til samtaler med elevene om hvilke stemmer som bør løftes fram i biografier, og hvordan møter med biografier kan skape estetiske lesererfaringer hos ungdom. **Ann-Christin Randahl**, **Malin Blix** og **Christina Olin-Schellers** kapittel presenterer resultater fra en

elevaktiv og undersøkende metode for litteraturundervisning der fire lærere deltok i en intervensjonsstudie. Lærerintervjuene omhandlet lærernes forestillinger av undervisning som er basert på spørsmål, og hvilken betydning spørsmål kan ha når det gjelder å påvirke flerspråklige elevers lesing av estetiske tekster. Resultatene indikerer at metoden kan bidra til å systematisere litteraturundervisningen særlig på måter som involverer elever i utforskning av teksters tomme plasser.

Flere av bidragene i antologien berører kritiske tilnæringsmåter til tekst. Dette blir særlig grundig belyst i to kapitler om kritiske leseferdigheter i engelsk som fremmedspråk. **Anja Synnøve Bakken** har undersøkt 18 læreres praksiser omkring valg og bruk av tekster med tanke på kritisk literacy. Bakken peker på at det er behov for å være kritisk oppmerksom på hvilken tekstpraksis som hører til engelskfaget, og at lærernes oppfatning av hva som er relevant tekstpraksis, kan være mer rettet mot tidligere læreplaner enn mot moderne læreplankrav. **Marit Elise Lyngstad** benytter dokumentanalyse når hun undersøker hvilken rolle kritiske leseferdigheter og lesing har i engelskfaget i LK20. Funnene tyder på at kritisk literacy står sentralt i både overordnet del og i de to engelskfagplanene som er relevante for ungdomsskolen, men på ulike måter. Lyngstad peker på manglende spesifisering i læreplandokumentene, noe som kan innebære at lærerne vil kunne trenge ytterligere veiledning i måter å arbeide med kritisk lesing i klasserommet. Hun foreslår også at lærere bør velge komplekse tekster, samt tilnæringer som rettes mot dybdelesing, slik at elever kan bli mer aktive aktører i møte med tekstene.

I **May Line Rotvik Tverbakks** kapittel trekkes elevperspektivet inn ved at hun utforsker ungdomstrinnslevers synspunkter på leseundervisning i norskfaget gjennom intervju. Funnene viser at elevene i stor grad tar ansvar for egne leseferdigheter, og spesielt dersom de opplever at lesing av fagtekster er utfordrende. Funnene indikerer også at elevene har mange relevante innspill til hva som kan motivere mer i leseundervisningen, og kan antyde et behov for bevisstgjøring av roller og forventningsavklaringer i arbeid med lesing av tekster. **Hege Rangnes, Toril Frafjord Hoem** og **Åse Kari H. Wagner** undersøker bruken av en didaktisk ressurs for lærere om veiledet lesing. I læringsressursen finnes det konkrete forslag til spørsmål som på ulike måter kan fungere støttende for elevers lesing. Spørsmålene kan benyttes av lærere når de veileder elever i lesing av tekster. Funnene fra intervjuer med fire lærere synliggjør et behov for gjentakende erfaringer med å lede tekstbaserte

samtaler og kunne reflektere over utprøvingene i et kollegafellesskap. I **Eline Bjørke** og **Elise Takles** kapittel undersøkes lesingens rolle slik den fremstår i fag- og forskningslitteraturen når nynorsk er sidemål. Andrespråksteoretiske perspektiver er benyttet for å forstå sidemålsopplæringen, og gjennom tekstanalyse av fag- og forskningslitteratur har forfatterne utviklet fem kategorier med utgangspunkt i hvordan denne litteraturen tematiserer nynorsklesingens rolle. Et sentralt funn i review-artikkelen er at det ikke synes å være samsvar mellom faktisk praksis og den praksisen fag- og forskningslitteraturen fremhever som god.

De to siste kapitlene analyserer læreverk med ulike innfallsvinkler. **Linda Wahlmann Olsen** og **Anne-Beathe Mortensen-Buan** analyserer oppgaver til skjønnlitterære tekster i et utvalg læreverk for ungdomstrinnet. Analysene viser at læreverkens oppgaver samlet sett reflekterer en bred og inkluderende holdning og forståelse av litterær kompetanse, og at elevene veiledes til utforskende møter med tekstene. Med utgangspunkt i materialet har forfatterne formulert en analysemodell med fire leseinnstillinger som leseren kan innta. Denne modellen dekker en bred inngang til litteraturarbeidet og tilbyr lærere et verktøy til å utforme egne oppgaver. **Magne Rogne** tar utgangspunkt i den raskt økende digitaliseringen av tekster i samfunnet og i skolen når han skriver om digital lesing i norskfaglige læremidler. Han undersøker om og hvordan et utvalg læremidler legger opp til at elevene skal kunne mestre og reflektere rundt digital lesing, og dermed om læremidlene holder tritt med digitaliseringen i samfunnet. Rogne finner i sitt materiale at både digitale medier og digital kildebruk blir behandlet i tråd med læreplanmålene, men at læremidlene ikke nødvendigvis tar for seg lesing av digitale tekster og digitale lesestrategier slik læreplanen gir forventninger om.